

формування та розвиток пізнавальних інтересів школярів; формування в учнів пізнавальної самостійності; зміни статусу учнів у класі, формування дружніх, доброзичливих стосунків між учнями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журавлев В.Б. Вопросы воспитания мышления в процессе обучения. – Москва-Ленинград: АПН РСФСР, 1949. – С.282.
2. Кисарчук З.Г. Диалогическое общение и развитие мышления // Мышление и деятельность младших школьников. – К.: Рад. школа, 1981. – С.67-77.
3. Шаталов В.Ф. Педагогическая проза. – М.: Просвещение, 1980. – С.23.

Оксана ШАПОВАЛ

ДИДАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Серед основних проблем освіти на сучасному етапі одне з провідних місць займає проблема світоглядного становлення молоді людини. Саме світоглядні знання як основа світогляду покликані забезпечити розвиток цілісної особистості, здатної до об'єктивного ставлення як до оточуючого її світу, так і до самої себе, до світоглядного вибору, орієнтованого на загальнолюдські й національні цінності.

Формування світоглядних знань учнів на ґрунті природничих, суспільних, людинознавчих наук, філософсько-світоглядна підготовка школярів, допомога їм у визначенні істинних життєвих орієнтирів, у виробленні власного погляду на світ є головними завданнями школи. Тому в Законі України “Про освіту” та Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI століття) наголошується, що формування світоглядної культури і життєвої позиції особистості повинні бути в центрі діяльності освітніх закладів.

Наша система освіти довгі роки залишалася у вузьких рамках ідеологізованої педагогіки, що створювало ілюзію можливості виховати запрограмованого світоглядного суб'єкта, досягти змістової однорідності світоглядних знань учнів.

Сьогодні зрозуміло, що природним є світоглядний плюралізм, який забезпечує реалізацію світоглядного вибору людини. Подальше виховання однобічно орієнтованих учнів є нежиттєздатним, а тому – недоцільним.

Однак, це не означає, що можна пасивно вичікувати, як складеться процес інтеграції світоглядних знань сучасного школяра, повністю заперечувати необхідність впливу на його світоглядний розвиток. Саме пошуком шляхів ефективного впливу на формування світоглядних систем особистостей, основними характеристиками яких є самореалізація, взаємність, толерантність, соціальна відповідальність, і стурбоване сучасне суспільство й, зокрема, школа.

Отже, проблема формування світоглядних знань школярів, змістового їх наповнення і спрямованості є, безумовно, актуальною, а тому мусить посісти належне їй місце у педагогічній теорії та практиці.

Нагальною є необхідність формування світоглядних знань особистості як цілісних, що покликане позбавити їх внутрішньої суперечливості, допомогти підлітку виробити цілісний погляд на світ і виховати у нього здатність до усвідомленої світоглядно адекватної орієнтації в навколишній дійсності.

Аналіз навчальних програм загальноосвітньої школи свідчить, що усі шкільні предмети так чи інакше сприяють світоглядному становленню школяра, формуванню його науково-світоглядних знань. Проте реалізувати свої завдання повною мірою, а саме – забезпечити формування цілісних світоглядних знань особистості, її здібностей до синтезу знань, а відтак і системного мислення та світогляду – вони не можуть, оскільки предметно-розчленоване вивчення учнями зовнішнього світу, природи, до того ж поза їх зв'язком з людиною, не сприяє формуванню в свідомості школяра інтегрованого образу світу.

З огляду на це важливим є впровадження у педагогічну практику інтегрованих курсів, наповнених синтезованим змістом сучасних наукових процесів, що сприяє адекватному відображенню в свідомості учнів об'єктивного світу як певним способом організованої

системи, усвідомленню його єдності та гармонії. Проте створення інтегрованих навчальних предметів є складною і серйозною проблемою, яка потребує суттєвих теоретичних і експериментальних досліджень. Необхідність вирішення цього завдання теж на часі.

Органічно синтезувати основоположні світоглядні поняття із шкільних курсів у структурно-логічну схему й означає знаходження одного із шляхів формування цілісної системи світоглядних знань учнів, втілених у змісті окремих навчальних предметів.

Зі змістової точки зору інтегровані шкільні курси повинні обов'язково включати у себе три аспекти:

- природничо-науковий – відношення людини і природи;
- соціальний – ставлення людини і суспільства та взаємин людей між собою;
- філософський – відношення між суб'єктами і об'єктами.

Що стосується останнього, то мусять бути чітко розрізнені поняття філософії та світогляду; повинно наголошуватися на тому, що філософія – це не сам світогляд, а форма його теоретичного вираження і розвитку. Філософія відрізняється від світогляду перш за все тим, що вона є не практично-духовним, а теоретичним освоєнням світу.

Виклад матеріалу в інтегрованих курсах повинен обов'язково відповідати віковим психологічним особливостям учнів. У дітей досить рано виникає “образ світу”. Він алегоричний, ідеальний, однак цілісний. Учень початкової школи бачить навколишній світ нерозчленованим на ізольовані об'єкти, які вивчаються різними науками. Дитина виконує різні ролі, граючись і навчаючись, тим самим “проектуючи” себе на суспільство і визначаючи таким чином своє місце у світі і в суспільстві.

Підлітковий вік є сенситивним до формування самосвідомості та світогляду, саме у цьому віці процес особистісного становлення проходить особливо активно. У цьому віці спостерігається загострення інтересу учнів до визначення свого власного “Я”, до пізнання навчального світу, його перетворення відповідно до ідеалів свободи, добра, краси. Здійснюється також поступовий перехід від колективної (групової) самосвідомості та ідентифікації себе з певною малою групою до загальнолюдської самосвідомості та усвідомлення своєї неповторності.

У період ранньої юності (10-11 класи) у формуванні особистості акцент переноситься на соціальне самовизначення людини, тобто усвідомлення нею себе представником певного суспільства, спільності або ж як цілісної та неповторної особистості.

У педагогічній теорії та практиці давно ведуться пошуки способів інтеграції знань учнів. Врахування міжпредметних зв'язків при конструюванні змісту навчальних дисциплін, винесення окремих питань на так звані інтегральні заняття, синтез матеріалу з різних знань в окремі інтегровані теми та їх реалізація у навчанні – ось далеко неповний перелік способів інтеграції, що застосовуються у педагогічній практиці.

У зарубіжній школі (школи США, Англії, Австрії, Аргентини) використовуються переважно два види інтеграції знань – предметна і проблемна.

В Україні також вже є певний досвід створення і впровадження науково обґрунтованих інтегрованих курсів. У початковій школі введено курс “Ознайомлення з навколишнім світом”, де синтезовано доступні учням цього віку знання про природу, людину та суспільство, відомості з етики, гігієни та ін. Опрацьовано і інші інтегровані курси – “Рідний край”, “Музика і рух”, “Художня праця”, “Довкілля” (5-6 класи), “Основи валеології” (6-7 класи), “Світ , людина, суспільство” (8-11 класи) та ін.

Зрозуміло, що інтегровані навчальні курси повинні забезпечити виконання усіх функцій уроку, тобто, на цих уроках учні мусять отримувати не лише знання (освітня функція), а й повинні формуватися як особистості (виховна і розвиваюча функції). Тому інтегровані курси повинні відображати різні сфери духовної культури, які відрізняються як за формами свого існування, так і за своїми соціальними функціями. Таких сфер може бути виділено принаймні три:

- 1) пізнавальна, в основі якої лежить наука;
- 2) оціночна і регулятивна, яка представлена у вигляді соціальної
- 3) психіки та ідеології і включає у себе моральну, естетичну, політичну, правову форми свідомості;

4) художня свідомість, елементом якої є література, мистецтво.

Очевидно, що саме дві останні сфери у шкільному змісті освіти є вкрай незадовільно. Цим і пояснюється низький культурний рівень наших учнів. Щоб дати можливість нашим дітям піднятися на належний рівень моральної і правової культури, потрібно ознайомити їх із загальними нормами моралі, правовими законами і головне – переконати у необхідності дотримання цих законів і норм, навчити, як ними користуватися. Названі проблеми і повинні бути розв'язані у процесі викладання інтегрованих курсів.

Традиційна предметна система навчання у школі складається протягом останніх двох століть значною мірою під впливом механічної картини світу, раціоналістичного й технократичного поглядів на світ як на якийсь неживий механізм, що розчленовується у процесі пізнання. У результаті на порозі XXI століття навчальний план сучасної школи відтворює дещо застарілу структуру знань. Прикро, що у змісті національної школи практично не знайшли відображення багато наук, які мають пряму причетність до людини і до людства взагалі. Людина випала із системи “Всесвіт – Земля – Суспільство – Природа – Людина”. Філософсько-психологічна система, яка включає у себе компоненти: людина, природа, суспільство, Всесвіт – повинна обов'язково бути доповнена людською особистістю – Я. Тоді “Всесвіт – Земля – Суспільство – Природа – Людина – Я” стає педагогічною, формуючою системою, оскільки особистісне “Я” формується у процесі навчання, виховання і розвитку учня, його становлення як громадянина, члена суспільства і людства в цілому.

Зрозуміло, що “Людина” у даній системі – це абстрактне узагальнююче відображення характерних ознак, властивих всім людям, і разом з тим таких, що відрізняють кожну людину від інших складових цієї системи. А “Я”- це неповторність кожної особистості, кожного індивіда, усвідомлення кожною людиною свого місця і ролі в усіх компонентах системи.

Мова не йде про включення до навчального плану загальноосвітніх шкіл спеціальних людинознавчих предметів. Очевидно, повинен використовуватися принципово інший підхід, а саме: філософська інтеграція різпорідних знань, точок зору на людину і людство гуманізація та гуманітаризація національної освіти. Цього вимагають загальні планетарні зміни у характері мислення сучасної людини, необхідність відмови від утилітарного технократизму, нехтування людиною і духовними цінностями.

Отже, саме інтегровані курси, які поєднують знання про світ у цілому, природу, людину, її місце у Всесвіті, зможуть забезпечити формування у підростаючого покоління певного світосприйняття. Адже за В.Сухомлинським: “світогляд – не тільки система поглядів на світ, але й суб'єктивний стан особистості, який проявляється в її думках, почуттях, волі, діяльності. У світогляді – єдність свідомості, поглядів, переконань і діяльності”.

Дидактичними умовами активізації формування світоглядної культури учнівської молоді, на нашу думку, є:

Удосконалення змісту шкільних предметів шляхом інтеграції знань про природу, суспільство, людину. Цьому сприятиме: а) реалізація важливих принципів відбору та освоєння світоглядно вагомого навчального матеріалу: забезпечення внеску різних картин світу у формування його цілісного образу; синтез різноманітних способів світопізнання; концентрично-кумулятивне засвоєння наукової картини світу, антропності; врахування вікових особливостей світосприймання; активно-діяльне вивчення змісту знань; плюралізму; толерантності; індивідуального підходу; б) використання різних способів інтегрування навчального матеріалу (горизонтальне, вертикальне, горизонтально-вертикальне) та видів інтегративних зв'язків на уроці (інтеграція фактів, понять, теорій, наукових і світоглядних ідей, теоретичних і практичних способів освоєння світу особистістю).

Забезпечення активної суб'єктивної діяльності учнів у навчально-виховному процесі, що сприятиме розвитку пізнавального інтересу й емоційно-позитивного ставлення особистості до розгляду світоглядних проблем.

1. Реалізація методики викладання навчальних предметів, яка дає можливість упорядкувати знання учнів і зробити їх засобом визначення особистісної світоглядної позиції. Це передбачає: засвоєння учнями знань як систем; ґрунтовне оволодіння поняттями світоглядного характеру; проектування знань на внутрішній світ особистості; емоційно-образне сприйняття світу; діалогічний виклад матеріалу; формування у школярів операційних та

рефлексивних умінь.

2. Здійснення педагогічного управління даним процесом, ефективність якого визначається особистістю вчителя, його методологічною культурою та майстерністю.

Віктор МАЦЮК

НАУКА І РЕЛІГІЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ФІЗИКИ

Ні в одній соціально-політичній формації школа не мала самостійної мети, вона завжди виконувала певне соціальне замовлення. У період, коли Україна входила до складу тоталітарної імперської держави з комуністичною ідеологією, курс фізики опирався на теорію пізнання Маркса, Енгельса, Леніна і, крім суто навчальних завдань оволодіння основами фізики, перед ним ставилися завдання формування діалектико-матеріалістичного світогляду, ідейно-політичного і атеїстичного виховання. У процесі навчання фізики вчителі зобов'язані були знайомити учнів з теоретичною спадщиною класиків марксизму-ленінізму, рішеннями з'їздів КПРС, документами партії і уряду; розкривати завдання створення матеріально-технічної бази соціалізму і комунізму та прискорення темпів науково-технічного прогресу, сформульовані в документах КПРС; переконувати учнів у перевагах соціалістичної системи господарювання над капіталістичною, формувати почуття радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, громадянського обов'язку.

Після проголошення Декларації про суверенітет і незалежність України, створення нової концепції української національної школи почався процес відродження національної системи освіти і виховання, школи і педагогіки. Відбулася відмова від політизації навчально-виховного процесу, нав'язування школі ідеологічних догм і доктрин окремих партій, організацій, рухів тощо. Саме в цих умовах дуже актуальною є проблема про співвідношення наукового пізнання і релігії. Для учнів, студентів, вчителів стає незрозумілим той факт, що раніше проводилася активна атеїстична робота, а тепер вона не проводиться, що раніше було непримиренне протистояння науки і релігії, а тепер воно почало стиратися або замовчуватися. Досліджуючи період, коли Україна входила до складу Радянського Союзу, легко бачити, що здійснюючи атеїстичне виховання на уроках фізики, вчитель виступав у ролі проповідника матеріалістичного світогляду, ідеолога марксистсько-ленінського вчення і критика релігії. Атеїстичне виховання було одним із елементів комуністичного виховання. Воно було спрямоване на формування "комуністичного ставлення до праці", на "виховання комуністичної моралі" (на противагу релігійній), пролетарського інтернаціоналізму (на противагу релігійно-націоналістичній відособленості) і радянського патріотизму (на противагу релігійному безкласовому космополітизму)".

Яке ж насправді співвідношення між наукою і релігією? Як повинна вирішуватися ця проблема в умовах новонародженої національної школи? Як повинні підходити до неї вчителі фізики?

Варто зазначити, що ця проблема розглядалася французьким філософом Е.Бутру [2], геніальним вченим-енциклопедистом Володимиром Вернадським [3], англійським фізиком О.Лоджем [5], усесвітньо відомим фізиком Н.Бором [1], В.Гейзенбергом [4], М.Планком [7], Е.Шредінгером [12], А.Ейнштейном [13] та іншими.

Найвидатніші вчені світу висловлювали думку, яка загалом була однозначною: "Так, Бог — Творець світу існує". Якби справді релігія була несумісна з наукою, то з тих пір, відколи наука існує, всі вчені мали б бути атеїстами. У 1909 р. німецький професор Др.Денерт опублікував книгу з результатами опитування 262 провідних учених світу. З них 92% визнали себе віруючими і лише 2% атеїстами, 6% зараховували себе до агностиків, тобто до таких, хто "не знає", хто не має з цього приводу певної думки. Із 133 англійських та американських учених віруючими визнали себе 89% (ці результати було наведено у книжці А.Табрума "Релігійні вірування сучасних учених"). [8]. Ісаак Ньютон (1643-1727) — видатний англійський фізик, механік, астроном, математик — сказав: "Жодна книга не свідчить про науки так як Біблія". Йому також належать слова: "Таке витончене поєднання Сонця, планет і комет не могло статися інакше, як за наміром і владою могутньої та премудрої істоти, яка ... керує усім